

memo

Geachte leden van het Adviescollege Stikstofproblematiek,

In reactie op uw verzoek om voorafgaand aan het gesprek op 6 mei om schriftelijk te reflecteren op de vragen a t/m q, treft u onderstaande bijdrage van Natuurmonumenten. U mag deze bijdrage delen met de andere deelnemers aan het gesprek.

Met vriendelijke groet,

Marc van den Tweel
Algemeen directeur Natuurmonumenten

Onderwerpen van gesprek

1. Aanpak natuurherstel Natura 2000-gebieden

Voor alle Natura 2000-gebieden zijn beheer- en instandhoudingsplannen opgesteld waarmee de beoogde doelstellingen binnen bereik moeten worden gebracht. Dit betreft vaak maatregelen binnen het gebied (bijvoorbeeld afplaggen) of in de directe omgeving (bijvoorbeeld hydrologische aanpassingen). Ook kan het betrekking hebben op het uitkopen van piekbelasters in de directe nabijheid van het Natura 2000-gebied.

In het gesprek met de experts werd duidelijk dat natuurgebieden het beste omgeven kunnen worden door buffergebieden, waar bijvoorbeeld natuurinclusief boeren kan zorgen voor een versterking van de robuustheid van Natura 2000-gebieden. Natuurexperts hebben ook aangegeven dat natuurgebieden niet alleen robuuster gemaakt kunnen worden door de aanleg van bufferzones, maar dat onderlinge verbinding ook belangrijk is. De aanleg van verbindingszones is door hen sterk bepleit.

In relatie tot dit onderwerp heeft het Adviescollege de volgende vragen aan u:

a. Met welke mogelijkheden en belemmeringen moet rekening worden gehouden voor de aanleg van verbindingszones?

We spreken over verbindingen en bufferzones. Een verbinding is een verbindingsader tussen populaties ten behoeve van migratie en genetische uitwisseling. Deze verbindingen zijn dienstbaar aan de ecologische vereisten van de betreffende soorten en in die zin specifiek in te richten. Het doel is de te verbinden populaties helpen om in stand te blijven. Binnen de verbindingen is beperkt ruimte voor functiecombinatie. Vanzelfsprekend geldt: hoe groter en robuuster de verbinding hoe meer ruimte er voor duurzaam medegebruik is.

Een bufferzone is een zone rondom te beschermen natuurgebieden die functies ten behoeve van dit natuurgebied vervult. Bijvoorbeeld beperking van stikstofdepositie, behoud hoge grondwaterstanden en voedselgebied voor in natuurgebieden broedende vogels. Een bufferzone kan voor veel soorten natuurlijk ook als leefgebied dienen, dit is afhankelijk van het medegebruik en de kwaliteit van aangeboden habitat.

De uitdaging die wij zien ten aanzien van verbindingen is dat deze straks niet alleen op papier bestaan, maar ook echt voor de natuur gaan functioneren. Overigens zijn hiervan al vele goede voorbeelden, bijvoorbeeld bij de verbinding van het Naardermeer met de Ankeveense Plassen. Er zijn echter nog vele knelpunten op te lossen. Voor de aanleg van verbindingen is grond nodig met een natuurfunctie van voldoende omvang, een adequaat beheer en een gerichte monitoring om vast te stellen of de verbinding zijn verbindende functie ook goed vervult. Mogelijkheden die wij zien zijn het slim benutten van bouwstenen die reeds in het landelijk gebied aanwezig zijn, zoals te dekanaliseren beeklopen, landschapselementen en kleine natuurgebiedjes. Verbindingszones kunnen ontwikkeld worden in samenhang met opgaven op het gebied van de KRW, landschapsherstel, bosaanleg, goed bermbeheer en waterhuishoudkundige opgaven. Door de verbindingen slim in te passen in het landschap, kan de ontwikkelopgave enigszins beperkt worden en tevens kunnen de reeds aanwezige waarden worden versterkt.

b. Wanneer een keuze gemaakt zou moeten worden tussen bufferzones of verbindingszones, welke keuze heeft dan uw voorkeur? Waarmee wordt het meeste effect bereikt en hoe schat u de

realiseerbaarheid in van beide mogelijkheden?

Verbindingen zorgen voor uitwisseling van soorten, bufferzones vooral voor goede basiscondities op het gebied van water en lucht en als leefgebied van soorten.

Het heeft geen zin om te kiezen, omdat beide nodig zijn voor het in stand houden van de natuur. Doet een beetje denken aan auto waarbij gekozen moet worden tussen banden links of banden rechts. Met beide opties kom je niet aan op bestemming. Zoek het dus in een slimme combinatie en stel het functioneren voor de natuur centraal. Op dit moment zijn de meeste habitattypen in ongunstige staat van instandhouding, en is een flinke kwaliteitsverbetering, ontsnippering en vaak uitbreiding nodig. Bufferzones zien wij als waardevolle landschappen, waarin de natuurgebieden zijn gelegen en welke fungeren als beschermende schil rondom de natuurgebieden. Bijvoorbeeld doordat de waterhuishouding ten dienste staat van het nabijgelegen natuurgebied en de milieucndities (zoals stikstof) goed zijn. Bufferzones bieden leefgebied voor tal van soorten, zorgen dat de natuurgebieden niet verdrogen en behoeden de natuurgebieden voor belastende stoffen uit water en lucht. Bufferzones zijn doorgaans veel omvangrijker in oppervlakte dan verbindingen.

c. In eerdere gesprekken is opgemerkt dat 'de beste buur van de natuur een boer is'. Onderschrijft u deze opmerking en hoe kunnen natuurorganisatie hier vorm en inhoud aan geven?

Agrarische ondernemers zijn belangrijke beheerders van het landelijk gebied. In veel gevallen liggen natuur en agrarisch gebied zij aan zij. Om de beste buur van de natuur te zijn is in onze ogen een transitie van de landbouw noodzakelijk. De huidige impact van gangbare landbouw op bodem-, water- en luchtkwaliteit, en biodiversiteit, maakt dat de landbouw in veel gevallen nog vooral negatieve gevolgen voor de natuur heeft. Natuurmonumenten maakt zich sterk om de transitie van de landbouw te steunen en mede mogelijk te maken. Dat doen we met veel respect voor dit mooie beroep, door de goede voorbeelden in de schijnwerpers te zetten. We kiezen daarbij voor een positieve benadering. Juist vanuit de gedachte dat een boerenpraktijk ook een hele belangrijke bijdrage zou kunnen leveren aan de kwaliteit van het landschap, de biodiversiteit, de milieukwaliteit en de leefbaarheid. Hiervoor is nog een lange weg te gaan, bufferzones rondom natuurgebieden kunnen in dit proces een belangrijke katalysator zijn: op korte termijn kunnen de natuurgebieden worden ondersteund én kunnen we ervaringen opdoen met natuurinclusieve natuur in de nabijheid van beschermde natuur.

In algemene zin: duurzaam medegebruik van bufferzones hoeft het behalen van de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn per definitie niet in de weg te staan. Bufferzones kunnen bijvoorbeeld mogelijk ingevuld worden in de vorm van natuurrijk agrarisch landschap met (verbrede) landbouw als economische drager. Er dient echter wel zekerheid te worden geboden dat a) de toestand van het habitat of de soort niet verslechterd en b) de landelijk gunstige staat van instandhouding is of wordt bereikt. Bij dit laatste dient gesteld te worden dat daaraan ook een deadline gekoppeld moet zijn. Indien dat niet het geval is is er slechts sprake van een inspanningsverplichting waarbij tot in het oneindige de gunstige staat van instandhouding kan worden uitgesteld, Het kabinet heeft aangegeven dat in 2050 er 100% doelbereik van de Vogel- en Habitatrichtlijn moet zijn. Dat is een jaartal dat ook in internationale arena's wordt genoemd voor het bereiken van 'living in harmony with nature'. Op basis van de Vogel- en Habitatrichtlijnen is het bereiken van de gunstige staat van instandhouding ook ecologisch noodzakelijk omdat alleen dan het voortbestaan van de betreffende soorten en habitats is verzekerd. Die zekerheid moet afdwingbaar zijn. En, zal aantoonbaar moeten zijn. Dat kan met meerdere instrumenten: publiekrechtelijke (aanwijzingen etc.) of privaatrechtelijk (erfdienstbaarheden, pachtvoorwaarden etc.), kern is dat het niet vrijblijvend kan of slechts tijdelijk.

d. Wat is uw reactie op de suggestie om natuurgebieden buiten Natura 2000 te verbinden met Natura 2000-gebieden? Welke effecten verwacht u hiervan? En wat is ervoor nodig om deze suggestie tot uitvoering te brengen?

Wij pleiten voor uitbreiding en verbinding van natuur en natuurgebieden, zowel binnen als buiten het NNN. Dit is randvoorwaardelijk voor het kunnen behalen van de doelstellingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn, zowel als het gaat om een goede staat van instandhouding van huidige (aantallen en omvang van) soorten en habitats, als uitbreidingsdoelstellingen.

Met de huidige, beperkte, Natura 2000-begrenzing is het niet mogelijk de gestelde instandhoudingsdoelen te halen:

Het Natura 2000-netwerk is ontworpen met als onderliggend fundament de Ecologische Hoofd Structuur (EHS). De EHS (niet zijnde tevens Natura 2000) diende enerzijds als buffer en verbinding en anderzijds als gebied waarin een deel van de Natura 2000-doelen zou moeten worden gerealiseerd. Dat is ook de reden waarom slechts een deel van de landelijke Vogel- en Habitatrichtlijnopgaven (VHR) in de Natura 2000-gebieden wordt gehaald. Dat impliceert dat de VHR-bijdrage van de EHS (niet zijnde Natura 2000) al ingecalculeerd is voor het doelbereik. Dit klemt te meer daar de EHS is herijkt, dat wil zeggen verkleind in 2011.

Het PBL schrijft in de [Lerende Evaluatie Natuurpact \(2017\)](#): “Met het voorgenomen beleid neemt het VHR-doelbereik voor landnatuur toe tot circa 65 procent. Er resteert daarmee nog een opgave voor circa 35 procent van de VHR-soorten. De Vogel- en Habitatrichtlijn hebben landelijke doelstellingen, maar de realisatie van de doelen van de individuele Natura 2000-gebieden, het overige Natuurnetwerk en het agrarische natuurbeheer leidt niet tot het volledig halen van de doelstellingen. De verantwoordelijkheid voor een volledige realisatie van de VHR-doelstellingen is echter niet duidelijk belegd. Hierover zijn aanvullende afspraken nodig tussen Rijk en provincies. (...) Het Natuurnetwerk is uiteindelijk te klein om alle VHR-soorten duurzaam te laten voortbestaan. Om tot een volledig doelbereik te komen, is er nieuw geschikt leefgebied nodig buiten het netwerk. Het gaat bijvoorbeeld om het vergroten van het Natuurnetwerk, meer natuur in de stad creëren of nieuwe functiecombinaties.” In het Wot-rapport 125 van Bijlsma et al. 2014 zijn Favourable Reference Areas bepaald voor de Nederlandse habitattypen. Dit is het oppervlakte dat nodig is in Nederland aan habitatype om te kunnen spreken van een gunstige staat van instandhouding. Voor de meeste habitattypen is dit groter dan het huidige areaal. Er moet dus meestal nog een uitbreiding gerealiseerd worden. Een deel van deze habitattypen zijn locatie-specifiek met een Favourable Reference Area die veel groter is dan de huidige oppervlakte. Dit zijn habitattypen als Kalkmoerassen, Actieve Hoogvenen, Blauwgraslanden, Heischrale graslanden, Kalkgraslanden, Stroomdalgraslanden, Zure vennen en Zwak gebufferde vennen.

Er zijn hiervoor Natura 2000-uitbreidingsdoelstellingen per Natura 2000-gebied vastgesteld, maar in veel gevallen nog niet gerealiseerd. Deze uitbreidingsdoelstellingen zijn voorzichtig ingeschat of zelfs helemaal niet gekwantificeerd.

e. Wat is uw mening over de effectiviteit van herstelmaatregelen (bijv. afplaggen, dat kostbaar is en eenmalig gedaan kan worden)? Welke depositiereductie is nodig om dit soort maatregelen zinvol uit te voeren?

De effectiviteit van herstelmaatregelen is divers: herstel van de waterhuishouding is soms kostbaar en ingewikkeld, maar is een absolute noodzaak om natuurherstel mogelijk te kunnen maken. Andere maatregelen, zoals plaggen of steenmeel zijn slechts tijdelijk en beperkt mogelijk, en zijn dus niet effectief als de uitstoot van stikstof aan de bron onvoldoende (en onvoldoende snel) afneemt. Zo

hebben alle stuifzandherstelmaatregelen er alleen toe geleid dat de oppervlakte niet drastisch is afgenomen, en is er van kwaliteitsverbetering geen sprake gebleken omdat de stikstofdepositie nog steeds veel te hoog is en zijn negatieve effect alweer heeft doen gelden.

Uitgangspunt voor Natuurmonumenten is dat de herstelmaatregelen gericht zijn op herstel van de natuur. In gebieden met een wateropgave of in gebieden die nog verder vergroot kunnen worden kunnen herstelmaatregelen nog veel betekenen. Met name op de droge zandgronden is de rek er nu uit: alleen een forse reductie van de stikstofdepositie kan leiden tot het gewenste herstel. Hier hebben sommige maatregelen zoals het open houden van stuifzanden en het verwijderen van bosopslag hooguit het effect van het vertragen van de achteruitgang, maar kunnen ze dus niet de gewenste en noodzakelijke duw omhoog geven.

Een stikstofreductie van 52% is nodig om de uitgangssituatie voor natuurherstel in zicht te krijgen, op basis van het WENR-onderzoek. [Inzichten stikstofdepositie op natuur](#): “Om onder de gemiddelde overschrijding te komen is een gemiddelde reductie van 33% nodig van alle emissies die bijdragen aan de Nederlandse depositie op de Natura 2000-gebieden. Een deel van deze emissies vindt plaats in het buitenland; als we de gehele reductie enkel in Nederland willen behalen gaat het om ruim een halvering van de huidige Nederlandse emissies (52%= $500/(60\%*1600)$).”

2. Bestaande Natura 2000-gebieden

In het maatschappelijk debat wordt door sommige partijen de vraag aan de orde gesteld of Nederland bij de aanwijzing van Natura 2000-gebieden voldoende heeft onderzocht of de doelstellingen haalbaar zijn en of de gebieden niet te klein en/of te versnipperd zijn. Daarbij wordt als wens naar voren gebracht de huidige indeling van Natura 2000-gebieden te wijzigen, en gesuggereerd dat we ‘terug naar Brussel’ moeten om gebieden ‘af te waarderen’.

In het gesprek met experts op 13 februari jl. werd aangegeven dat sommige natuurgebieden makkelijker te herstellen zijn dan andere gebieden. Ook is in dat gesprek aan de orde gesteld dat voor enkele gebieden herstel wellicht niet haalbaar is en gekeken zou moeten worden naar de formulering van de instandhoudingsdoelstellingen en de haalbaarheid hiervan, waarbij ook is opgemerkt dat ‘te klein’ daarvoor geen relevant criterium is.

Uit het gesprek dat het Adviescollege gevoerd heeft met de vertegenwoordiging van de EC (DG Milieu, Daniel Calleja Crespo, en enkele medewerkers) is duidelijk gebleken dat er geen mogelijkheid is om eenmaal aangewezen gebieden ‘terug te trekken’, tenzij er sprake is van 1) wetenschappelijk aantoonbare fouten die gemaakt zijn ten tijde van de aanwijzing of 2) een wijziging van standplaatsfactoren/omstandigheden – als gevolg van autonome (externe) klimatologische of natuurlijke ontwikkelingen – die niet te wijten zijn aan de lidstaat en wetenschappelijk onderbouwd tot de conclusie leidt dat de doelstellingen niet haalbaar zijn.

In relatie tot dit onderwerp heeft het Adviescollege de volgende vragen aan u:

f. Wat is uw reactie op de wens vanuit het maatschappelijk debat om de huidige indeling van Natura 2000-gebieden te wijzigen en ‘terug te gaan naar Brussel’. Als u deze wens onderschrijft, in welke gebieden zou kunnen spelen dat doelstellingen niet haalbaar zijn en is daarvoor een afdoende wetenschappelijke onderbouwing te geven?

De Natura 2000-gebieden zijn allen op een wetenschappelijk juiste wijze en gronden aangewezen. Dit is reeds verschillende keren onderzocht en bevestigd. De beste gebieden zijn geselecteerd als basis

voor de bescherming en er zijn geen autonome natuurlijke ontwikkelingen om gebieden nu geen Natura 2000-status meer te geven.

Overigens telt het areaal aan Natura 2000-habitattypen buiten deze gebieden ook mee bij de landelijke staat van instandhouding. Omdat er voor de meeste habitattypen nog te weinig areaal is om van een gunstige staat van instandhouding in Nederland te kunnen spreken en de noodzakelijke landelijke uitbreidingsopgave maar mondjesmaat in de huidige Natura 2000-gebieden is belegd, is het wel van belang dat er landelijk gekeken wordt waar deze noodzakelijke uitbreidingsdoelstellingen het best gerealiseerd kunnen worden. Dan pas komt een gunstige staat van instandhouding in zicht waarbij de biodiversiteit kan overleven. In deze zin is een verdere optimalisatie dus gewenst.

Daarnaast geldt dat de doelstellingen voor Natura 2000 een breder belang dienen dan natuur alleen: ze dragen bij aan het oplossen van uitdagingen op het gebied van klimaatverandering, droogte, bodemwater- en luchtkwaliteit. Grote delen van Nederland bestaan bijvoorbeeld uit droge zandgronden. De bodem wordt hier reeds decennia steeds verder belast met schadelijke stoffen. De gevolgen zijn niet alleen kwalijk voor de biodiversiteit, maar ook voor bijvoorbeeld ons drinkwater voor toekomstige generaties. We zien nu al dat zelfs de meest algemene soorten, zoals Zomereik, het moeilijk hebben in grote delen van Drenthe, Gelderland, Overijssel, Noord-Brabant en Limburg. Wat Natuurmonumenten betreft is het dus nu echt nodig om de milieubelasting heel stevig te beperken en zien wij het versoepelen van doelen als het vergroten van dit probleem. Kosten om de schade te herstellen zullen alleen maar oplopen. We moeten vooruit en we moeten veranderen.

g. Als u deze wens niet onderschrijft, welke oplossingsrichtingen stelt u voor, voor gebieden waar het realiseren van doelstellingen een forse uitdaging vormt?

Wij stellen voor dat met hoge ambitie wordt ingezet op verandering en niet op handhaving van de status quo. Stilstaan is letterlijk achteruit gaan. De inzet zou in onze optiek gericht moeten zijn op investeren en te innoveren om zo de stikstofuitstoot terug te dringen. Maar dan wel gericht op de fundamenteën en niet end of pipe. Voor de landbouw is er een kringloopvisie, in andere sectoren wordt ingezet op elektrificering, zoals in het wegverkeer als in de bouw. Hier moet de oplossing vandaan komen, niet uit het vooruit schuiven van de problematiek en het remmen van gewenste verandering. Bijvoorbeeld, vernatting van natuurgebieden kan en moet samen gaan met het tegengaan van verdroging in landbouwgebied en verkoelen van steden en dorpen. Zet in op de voorlopers en doe er alles aan om hen de wind in de zeilen te brengen en wees heel duidelijk naar de middenmoot en de achterlopers, zodat zij als ondernemer mee kunnen in de verandering. Verder ligt er een belangrijke sleutel bij het aanjagen van verandering in het buitenland. Daar kan de Nederlandse overheid een belangrijke rol vervullen, zodra het zelf ambitie toont en resultaat boekt. Intensieve ontwatering, intensief landgebruik en landschapsaantasting behoren wat ons betreft tot de canon van de vorige eeuw; die mogen de natuurdoelstellingen en het Nederland van de toekomst niet meer in de weg staan.

Tenslotte geldt dat een deel van de oplossing schuilt in de versterking van de gebieden waar het realiseren van de doelstellingen nu nog een forse uitdaging vormt, door deze gebieden te verbinden of te vergroten. Hierbij verwijzen we graag naar onze beantwoording onder d.

3. Nieuwe natuurgebieden in bestaande en nieuwe ruimte

Door enkele experts en ook in de maatschappelijke discussie wordt een uitbreiding van het areaal natuur op het bestaande Nederlands grondgebied bepleit. Getallen van 50.000 hectare doen de ronde. Eerder is gebleken dat het ingewikkeld is om grond te verwerven voor natuur. Overheden kunnen gronden aankopen voor natuur, deze doorleveren aan particuliere grondeigenaren of TBO's. Deze organisatie dienen zelf ongeveer 20% van de oorspronkelijke waarde in te brengen. Ter illustratie de

volgende rekensom: 50.000 hectare tegen een gemiddelde grondprijs van € 70.000, vraagt van marktpartijen/particuliere organisaties dat zij circa € 700 miljoen opbrengen voor deze areaaluitbreiding.

In relatie tot dit onderwerp legt het Adviescollege de volgende vragen voor:

h. Acht u een uitbreiding van het areaal natuur realiseerbaar? Zo ja, welke hoeveelheid gronden zijn beschikbaar en op welke wijze kunnen deze verworven worden?

Ja, dat is heel goed realiseerbaar. Het gaat om minder dan 1,5 % van het Nederlandse landoppervlak. Het gaat per provincie slechts om 4 à 5000 ha. Nederland heeft in Europa naar verhouding een zeer laag percentage natuuroppervlak. Uit studies blijkt dat de oppervlakte Natura 2000 en het afgeronde Natuurnetwerk Nederland samen slechts 65% van de natuurdoelen kan realiseren. Er is dus meer nodig. In het kader van de (uitgestelde) CBD vergadering in Kunming is door de IUCN wetenschappelijk onderzoek gedaan en daar komt men ook op de noodzaak tot een groter areaal beschermde gebieden.

Eenzijds zijn er mogelijkheden om de biodiversiteit in het agrarische gebied te verhogen, in de woonwijken en de steden, maar een aanvulling van natuur is een noodzakelijke keus om de natuur weer robuust te maken. Vele maatschappelijke partijen delen dit standpunt. Overigens levert dit uiteraard niet uitsluitend het behalen van natuurdoelen op. Het levert grote meerwaarde voor het vestigingsklimaat, de leefbaarheid, de waarde van onroerend goed, voldoende schoon water, de stikstofbeperking, boscompensatie, het klimaat, recreatie, horeca, toerisme en tal van ondernemingen die in de dienstensector werkzaam zijn. Verder levert het werkgelegenheid en omzet in sectoren als bouw, ingenieursbureaus, groenbeheer.

Verwerving kan in beginsel op vrijwillige basis en er zijn ook andere middelen die ingezet kunnen worden, zoals dat ook bij tal van andere functies gebeurt, denk aan aanleg van industrie, wegen en woonwijken. Provincies hebben hiervoor reeds een breed instrumentarium tot hun beschikking.

Betreft de kosten, is er geen vaststaande verplichting dat maatschappelijke partijen een deel van de kosten moeten dragen. Dat is de huidige gangbare praktijk op basis van binnenlandse afspraken die aangepast kunnen worden. Er zijn in Brussel verschillende regelingen goedgekeurd die tot 100% subsidiering toestaan. Daarmee kunnen de kosten door de maatschappij als geheel worden gedragen.

Nederland maakt onderdeel uit van de Europese natuur. Een denkrichting is het scheppen van nieuw Nederlands oppervlak aan natuur op de Grote Wateren en aan de Kust. Denk aan het rivierenlandschap, de Hollandse delta, de Waddenzee, de Noordzeekust.

In relatie tot dit onderwerp legt het Adviescollege de volgende vragen voor:

i. Op welke manier kunnen we het beste bijdragen aan de doelstellingen van de EU? Door natuur die in andere delen van de EU minder of niet voorkomt extra aandacht te geven? Kunnen we bijvoorbeeld bijdragen aan de Europese natuur door met name de combinatie van natuur en water te benadrukken (bijv. zilte waternatuur, de Markerwadden)? Zijn langs deze route extra hectares te creëren?

De doelstelling voor de bescherming van Natura 2000-soorten en -habitattypen is al bij aanwijzing juist gebaseerd op de unieke verantwoordelijkheid die Nederland heeft binnen Europa. De wens om extra aandacht te geven aan Nederlandse natuur die uniek is binnen de Europese context is daarmee al in het huidige beleid vervat.

Overigens is het een misverstand dat de alleen Nederlandse delta, rivieren en kust in Europese context uniek zijn. Onze heidevelden, kustduinen, laagveenmoerassen en hoogvenen zijn evenzeer van grote internationale betekenis. Nergens in Europa zijn in potentie zoveel macrogradiënten in het landschap

aanwezig als in Nederland. Het maakt ons uniek: we hebben de mogelijkheid om te werken en te leven in één van de natuurrijkste landen van Europa. Zoals eerder aangegeven is er voor duurzaam biodiversiteitsbehoud voor veel habitattypen een uitbreiding nodig, die vaak nog onvoldoende belegd is. Er is dus geen luxe voor keuze, maar de noodzaak om tot minimale oppervlakten aan habitattypen te komen om hieraan gebonden populaties van soorten in Nederland te behouden.

4. Ruimtelijke ordening en andere instrumenten

Nederland heeft grote ambities, die veel vragen van het ruimtegebruik in Nederland. Er moeten nog zo'n 1 miljoen woningen worden gebouwd tot 2030, met alle infrastructurele ingrepen die daarbij horen. De energietransitie, waar zonneparken en zonneweides ook deel van uitmaken, vragen veel ruimte. Alleen de daken vol leggen zal ons onvoldoende opleveren. Klimaatadaptatie vraagt reserveringen voor waterbuffering. Extensivering van de landbouw vraagt, zeker in de overgangsfase, meer ruimte, ook al aanvaarden we een verlaging van de productie.

Om onze natuurdoelstellingen te halen, hebben we meer ruimte nodig voor natuurgebieden. Deze grote ruimteclaims vragen een andere benadering van onze ruimtelijke inrichting, waarbij de kwaliteit van de ondergrond (bodem en watersysteem) en de kwaliteit van gebieden meer leidend worden in het toekennen van functies aan die ruimte.

In relatie tot dit onderwerp legt het Adviescollege de volgende vragen voor:

j. Is voor natuur de redenering van toepassing dat sommige gebieden minder geschikt zijn voor het halen van de doelstellingen dan andere?

Hierbij verwijzen we ook naar de beantwoording onder d. Alle bestaande natuurgebieden zijn noodzakelijk en in potentie geschikt voor het behalen van natuurdoelen. Dit laatste is een natuurlijk gegeven: een habitatype bevindt zich daar waar het is omdat daar de omstandigheden juist zijn voor dat habitat. Externe drukfactoren zorgen er voor dat gebieden meer of minder in de knel zitten en dus meer of minder kunnen bijdragen aan het bereiken van de landelijke doelen. Afhankelijk van de situatie zal er meer of minder nodig zijn voor robuust herstel, ook in de omgeving.

k. Is het denkbaar dat sommige functies gecombineerd kunnen worden, zoals de aanleg van bufferzones voor natuur, extensivering van landbouw, aanleg van waterbuffers en gebruik voor energietransitie? Op welke manier kan dat? Wat vraagt dit van de ruimtelijke ordening?

Ja, wij zien hier ruime kansen. Het vraagt om een veel meer integrale benadering van de invulling van ons ruimtegebruik, dan we tot nu toe gewend zijn. Ook hier zijn al verschillende hele verdienstelijke voorbeelden te noemen, zoals de combinatie van extensieve landbouw, natuur en waterberging in De Onlanden. Wij zien in bufferzones ook ruimte voor energieopwekking, wonen en werken echter wel in samenhang en harmonie met de vele verschillende functies die we willen dienen.

Ten aanzien van ruimtelijke ordening vraagt dit stevige (landelijke) regie en uitvoeringskaders, bijvoorbeeld onder de Omgevingswet, en daarnaast instrumentarium, bijvoorbeeld in het kader van landinrichting (WILG).

Voorbeelden van integraal ruimtegebruik kennen we als natuurlijke klimaatbuffers (www.klimaatbuffers.nl), waarbij natuurorganisaties de afgelopen jaren veel en succesvol ervaring mee hebben opgedaan.

Een voorbeeld van integraal ruimtegebruik is Ruimte voor Levende Rivieren (www.levenderivieren.nl),

de opvolging van het succesvolle Levende Rivieren.

Een bijzonder RO-vraagstuk betreft de piekbelasters. Piekbelasters in de directe omgeving van Natura 2000-gebieden zorgen voor een boven-proportionele impact op die gebieden. Deze bedrijfsactiviteiten verplaatsen naar andere gebieden, lijkt een positief effect te hebben op het bereiken van de kritische depositiewaarden.

Hierover legt het Adviescollege de volgende vragen voor:

l. Op welke manier kan dit worden bereikt, welke instrumenten zijn daarvoor nodig?

Piekbelasters ongewijzigd verplaatsen is minder effectief dan piekbelasters saneren of terugbrengen tot proporties die binnen de norm past. Verplaatsing leidt immers niet tot reductie van de algehele stikstofdeken die Nederland belast. Het wordt daarmee ook moeilijker om de noodzakelijke daling van depositie later nog te bereiken. In die zin kost verplaatsen meer dan het reduceren van de milieubelasting. Instrumenten zijn vrijwillig uitkopen en innemen van (een deel van) de rechten of sanering middels onteigening.

m. Als we gebruik willen maken van de grote groep stoppers in de agrarische sector (3% per jaar), moet dan worden voorkomen dat de grootste kapitaalbezitters deze bedrijven opkopen (om te voorkomen dat de prijs wordt opgedreven en uiteindelijk de gezinsbedrijven het gelag betalen)? Is de inzet van het voorkeursrecht gedurende een aantal jaren op nu aangewezen bedrijven een aanvaardbaar instrument? Zo ja, onder welke voorwaarden is het dan doenbaar?

Wie de stikstofruimte opkoopt en beperkt doet feitelijk niet ter zake. Uiteraard is het wel van belang dat dit wordt gebonden aan flankerend beleid. In het bijzonder om de waarde en leefbaarheid van het landelijk gebied te borgen. Het voorkeursrecht kan daarbij zeker worden benut om grootschalige intensieve agrarische bedrijven te vervangen door minder intensieve natuurinclusieve bedrijven die meerdere maatschappelijke diensten leveren.

Een samenhangend probleem binnen de agrarische sector naast vergrijzing is het gebrek aan bedrijfsopvolging. De Nederlandse landbouw is kapitaalintensief, waardoor bedrijfsovername moeilijk is, en ontoegankelijk voor ondernemers die niet in familieverband het bedrijf kunnen overnemen. Naast voorkeursrecht zou specifiek Instrumentarium of een omschakelfonds gericht op buitenfamiliale bedrijfsovername overweegbaar kunnen zijn.

5. Financieel-economische aspecten

Natuurinclusief boeren betekent onder andere een extensivering van de agrarische activiteiten, hetgeen gevolgen zal hebben voor de opbrengst per hectare. Dat zal zijn uitwerking op de prijs van de grond niet missen.

Hierover legt het Adviescollege de volgende vragen aan u voor:

n. Op welke manier moet in deze waardevermindering worden voorzien? Hebben TBO's gronden in bezit die hiervoor in aanmerking kunnen komen? Op welke manier kan dit beleid duurzaam worden vastgelegd? Is hiervoor planologische vastlegging noodzakelijk?

Wij onderschrijven niet de premisse dat extensivering van agrarische activiteiten per definitie zullen leiden tot een verminderde financiële opbrengst per hectare. Een lagere productie van producteenheden hoeft niet te betekenen dat de economische opbrengst zal dalen. Dat is namelijk

afhankelijk van de prijs van het product en alle kosten. Extensivering levert bovendien ook besparingen: bijvoorbeeld schoner (drink)water, vermindering gebruik pesticiden, minder dierenartskosten, gezondheid.

Er is bij Natuurmonumenten nauwelijks ruimte voor aanvullende grond die beschikbaar gesteld kan worden aan natuurinclusieve agrariërs. Natuurmonumenten geeft nu al haar daarvoor geschikte gronden, akkers en graslanden, reeds uit aan agrariërs op natuurinclusieve wijze. Natuurmonumenten legt deze natuurinclusieve werkwijze vast in haar pachtcontracten. Op enkele landgoederen bestaat nog ruimte om reguliere pacht om te zetten naar een pachtcontract met beperkingen. Daartoe lopen momenteel ook verschillende trajecten i.s.m. de provincies. Bij heruitgifte kijkt Natuurmonumenten nadrukkelijk naar het type ondernemer. Daartoe werkt Natuurmonumenten i.s.m. agrariërs aan scholing, zowel van het Natuurmonumenten-personeel als van de agrariërs, zodat we elkaars doelen kunnen versterken. De natuurwinst zit hem niet in het ontginnen van natuur voor landbouwgrond, maar juist in het extensiveren van landbouwgrond voor biodiversiteit.

Waardedaling van grond zou met het instrument functiewijziging opgevangen kunnen worden. Verder is natuurlijk de opgave om de prijs per eenheid product op te waarderen of het agrarisch bedrijf multifunctioneler te positioneren. Dat kan op tal van manieren worden ondersteund, zoals de regelgeving rond import, het stimuleren van het vermarkten van producten met meerwaarde voor de binnenlandse markt, gerichte ondersteuning uit bijvoorbeeld het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) of het stapelen van beloning, zoals in het kader van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel wordt uitgewerkt.

Natuurexperts hebben aangegeven dat de financiële mogelijkheden voor natuurbeheer vergroot moeten worden. Momenteel ontvangen grondeigenaren 75% van de normvergoeding. Op diverse plekken wordt gesproken over een verhoging van dit percentage naar 85%.

In relatie tot dit onderwerp vraagt het Adviescollege:

o. Wat is het resultaat van deze verhoging op de kwaliteit van de natuur? Hoe vergroot dit de kansen dat we dichterbij de 100% uitkomen?

Op dit moment wordt van natuurbeheerders een veel te grote bijdrage gevraagd in de beheerkosten. Dit resulteert in de situatie dat de eindjes bijna niet meer aan elkaar te knopen zijn. Een verhoging van het percentage is gerechtvaardigd:

1. Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is een publieke opgave en levert publieke (ecosysteem)diensten aan de maatschappij. Daar hoeven beheerders niet beter van te worden maar ook niet slechter, dus 100% zou terecht zijn. Dat zijn namelijk de feitelijke, objectief vastgestelde beheerkosten. Dan nog zijn de eigenaarskosten en indirecte kosten voor rekening van de eigenaar/beheerder.
2. Beheerders hebben met een beheerbijdrage die hoger is dan 75% meer slagkracht om zich op andere manieren voor de natuur in te zetten, bijvoorbeeld voor realisatie van de rest van het NNN. Immers ook daarvoor maken de beheerders aanzienlijke kosten, zoals eigen bijdragen bij de verwerving en omvorming van gronden, de inbreng van kennis en andere proceskosten.
3. Verhoging van de bijdrage kan kleine particulieren over de streep trekken om subsidie aan te vragen en dus NNN te beheren conform de ambitie voor de beheertypen. Nu doen sommige particulieren niet mee, omdat de kosten voor het natuurbeheer hoger zijn dan de SNL-bijdrage. Dat betekent: beheergaten in het NNN. Meer deelname zorgt ervoor dat meer percelen binnen

Nederland beheerd worden conform Index NL hetgeen de natuurkwaliteit en -kwantiteit ten goede komt. En een NNN dat als totaal netwerk beheerd wordt, is effectiever en efficiënter.

4. Beheerders hebben met een hoger percentage dan 75% meer slagkracht om de kwaliteit van het beheer te verhogen binnen de bandbreedte van de beoogde ambitie van het beheertype. "Van een zes naar een acht".
5. Van beheerders wordt heden ten dage meer gevraagd door overheden en maatschappij dan in het verleden. Deelname aan allerhande tafels op het gebied van stikstof, energie, ruimtelijke ordening en landbouw bijvoorbeeld. Maar ook communicatie met burgers en anderen inzake begrazing, bomenkap, faunabeheer en andere beheer gerelateerde thema's. In diverse nota's wordt gesteld dat natuur 'midden in de samenleving dient te staan' en dat de verbinding met mensen en economie hechter moet. Deze kosten vallen buiten het SNL-systeem maar zijn wel werkelijkheid. Al het geld dat beheerders aan SNL beheer moeten besteden kan niet aan de hier omschreven maatschappelijke vragen worden besteed.
6. Mede onder invloed van klimaatverandering doen zich in toenemende mate incidentele verschijnselen voor die tot aanzienlijke extra beheerkosten leiden. Denk aan extreme droogtes, eikenprocessierups, essentaksterfte, uitbraken van exoten etc. Als dergelijke verschijnselen een structureel karakter krijgen, komen ze na verloop van jaren tot uitdrukking in de standaardkostprijzen. Maar dat is (lang) niet altijd het geval. Een verhoging van de bijdrage SNL creëert ruimte in het budget van beheerders om dergelijke uitdagingen het hoofd te bieden op het moment dat ze zich voordoen.

Natuurinclusief boeren vergt een ander verdienmodel. Er is meer grond nodig en niet elke activiteit van de grondeigenaar levert een financiële beloning op. Lange tijd werd gedacht dat de markt via een iets hogere prijs de boer hier wel voor wilde betalen. De praktijk wijst uit dat deze hoop een utopie is gebleken, en dat de markt niet het wondermiddel is gebleken. Boeren een extra beloning geven voor maatschappelijke diensten is tot nu toe elke keer betaald uit het GLB. Dat biedt boeren een beperkte mate van zekerheid: maximaal zes jaar.

Hierover legt het Adviescollege de volgende vragen aan u voor:

p. Op welke manier kunnen we voor maatschappelijke diensten, zoals natuurbeheer en –behoud en landschapsbeheer een vergoeding betalen en hen voor langere tijd zekerheid geven? In dit geval kan ook gedacht worden aan de ervaringen in de Ooipolder en nieuwe verdienmodellen zoals verwoord in het Deltaplan Biodiversiteitsherstel (bijv. de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij). Hoe kijken de TBO's hiertegen aan?

Positief. Het is heel erg waardevol om ondernemingen te belonen voor echte maatschappelijke diensten die zich in de markt niet vertalen in een hogere opbrengst. Overigens dient deze waardering zowel economisch als maatschappelijk te zijn, zoals ook in het kader van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel wordt bepleit. Natuurmonumenten is partner van het Deltaplan, maar steunt bijvoorbeeld ook actief Planet Proof van FrieslandCampina. Daarnaast ligt er ook een verantwoordelijkheid bij het agrarisch bedrijfsleven en retail: vanuit maatschappelijke verantwoord ondernemen en ten behoeve van een eigen volhoudbaar verdienmodel is er voor die sector een rol weggelegd in het ondersteunen van de transitie naar natuurinclusieve landbouw. Wij zouden graag willen dat natuurinclusieve landbouw kan worden beschouwd als het 'nieuwe normaal'. Dat vraagt wellicht ook een hervorming van de huidige markt, en een overheid die daarin het voortouw kan nemen.

q. Voor het vraagstuk van financiering kan ook gekeken worden naar creatieve, tijdelijke oplossingen. Welke suggesties kunt u op dit gebied aanreiken?

Vrijwel alle ondernemingen die willen omschakelen naar een natuurinclusieve werkwijze hebben een grote financiële uitdaging in de aanloopfase. Het zou heel goed zijn om deze omschakeling heel aantrekkelijk financierbaar te maken. Bijvoorbeeld door compensatie van waardedaling grond bij extensivering, een renteloze lening, grondbanken, via revolverende fondsen, agrarische kredietunies, of belastingvoordeel.